

SERGEJ VAN RADONESJ

Vooraf

De heilige Sergej (Sergius) van Radonesj is een van de belangrijkste patroonheiligen van Rusland. Hij stichtte een kapel ter ere van de Heilige Drie-eenheid. Vrome mannen leefden er in een monnikengemeenschap, waarvan de leden ieder in een eigen cel woonde. De kapel groeide later uit tot het beroemde Triniteitsklooster vlakbij Moskou.

Op een nacht, toen Sergej bad voor het welzijn en de bescherming van zijn klooster voelde hij de nadering van een hemelse verschijning en hij zei tegen Micheï, zijn leerling: "Verheug je mijn kind, wij krijgen wonderbaarlijk bezoek". Nauwelijks was hij uitgesproken of hij hoorde een stem die sprak: "De allerzuiverste komt". Hierop verscheen de Moeder Gods met aan haar zijde de apostelen Petrus en Paulus. Zij raakte Sergej, die zich op de grond geworpen had, aan en zei: "Ik breng je een bezoek, want ik heb je gebed voor deze plaats en je leerlingen gehoord. Van nu af aan zal ik je klooster niet meer verlaten en ik zal het beschermen voor altijd".

Levensbeschrijving

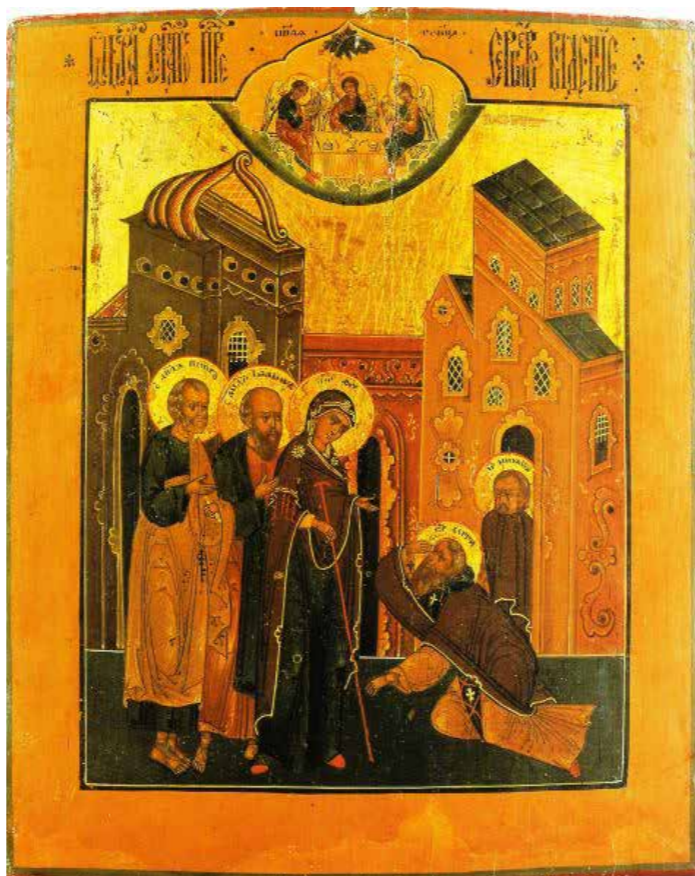
De eerste die een vita van de H Sergius (1331-1391) schreef, was één van zijn monniken, Epiphanius de Wijze. Sergej werd als zoon van de bojaar Kirill en zijn vrouw Maria geboren in Groot-Rostov, een stad op 180 km van Moskou. Bij zijn doopsel kreeg hij de naam Varfolomeï (Bartholomeus). Zijn adellijke ouders lieten hem studeren, maar ondanks al zijn inspanningen lukte het hem niet te leren lezen. Hij was daar verdrietig over en bad vaak om de genade er toch toe in staat te zijn. Op een dag ontmoette hij in het veld een starets, een rondtrekkende geestelijke, bij wie het gewone volk graag raad en vertroosting zocht. Varfolomeï vroeg de oude man voor hem te bidden. De starets sprak een gebed en gaf hem een stuk gewijd brood. Op verzoek van Varfolomeï ging de oude man mee naar het ouderlijk huis. Na de maaltijd vroeg de starets de jongen voor te lezen uit de Psalmen. Beschaamd herhaalde hij niet te kunnen lezen, maar de starets bleef aandringen en plotseling bleek hij de tekst foutloos te kunnen lezen. Bij zijn afscheid sprak de geestelijke de raadselachtige woorden: "Dit kind zal de verblijfplaats van de Heilige Drie-eenheid worden en een grote menigte de Goddelijke wil leren begrijpen".

Een bijzondere ikoon

Het ikonenmuseum bezit een ikoon, die de verschijning van de Moeder Gods aan Sergej van Radonesj (1313-1391) verbeeld. Deze ikoon is geschonken ter herinnering aan mevrouw Fenna Hermana Nijhuis door haar dochter, een enthousiast lid van de vereniging 'Vrienden van het ikonenmuseum'. Mevrouw Nijhuis werd op 11 februari 1894 in de Buiten Nieuwstraat te Kampen, waar de familie sinds 1667 woonde, geboren.

Links op de ikoon is de Moeder Gods afgebeeld, met achter haar de beide apostelen. Petrus is herkenbaar aan de grote sleutel van de hemelpoort, die hij bij zich draagt. Rechts op de ikoon, tegenover de Moeder Gods, staan de heiligen Sergej en zijn latere opvolger, de abt Nikon. Ook de leerling Micheï is aanwezig. Zij hebben in eerbied hun hoofden gebogen en hun handen opgeheven.

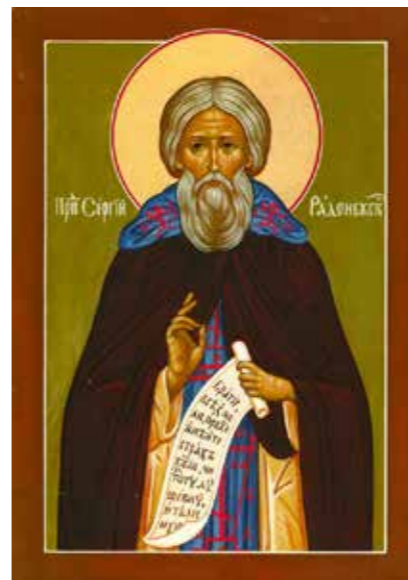

Moeder Gods verschijnt aan H Sergius; Hermitage St. Petersburg

Enkele jaren later verhuisde het gezin, dat plotseling in armoede gedompeld was, naar Radonezj. Varfolomeï, die inmiddels een ascetisch leven leidde, wilde monnik worden. Na de dood van zijn ouders zocht hij zijn broer op en haalde hem over om samen te gaan zoeken naar een plek voor een meer ascetisch leven. Diep in de bossen vonden ze een plek om een kleine cel en een kerk, gewijd aan de Drie-eenheid, te bouwen. Zijn broer vond uiteindelijk het harde leven te zwaar en vertrok naar een klooster in Moskou, maar Varfolomeï legde zijn kloostergeloften af en nam de naam Sergius aan. Hij verbleef gedurende drie jaar volkomen alleen in het bos, waar de wolven bij zijn cel kwamen huilen. Ook beren kwamen in zijn buurt. Op een dag merkte Sergius dat een bepaalde beer uitgehongerd was. Uit medelijden gaf hij de beer te eten. Deze beer kwam vaker terug, kreeg telkens te eten en sloot uiteindelijk vriendschap met de kluizenaar.

Na de jaren van eenzaamheid arriveerden er andere monniken, die hem wisten te overtuigen hun hegoemen (overste) te worden. Het aantal monniken bleef groeien en niet ver van de plek ontstond een nederzetting,

die zou uitgroeien tot de stad Sergiev Posad. Tijdens de regering van Dmitri Donskoj verspreiden de volgelingen van Sergius zijn leer over centraal en noordelijk Rusland. Tot in verre uithoeken van het land werden kloosters gesticht. Daarmee werd ook een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontginning van het land en de toename van de welvaart van Rusland. Sergius was ook betrokken bij de stichting van twee kloostergemeenschappen in Moskou, het Adronikovklooster en het Simonovklooster.

Zijn invloed en zijn autoriteit namen toe. Sergius drong dan ook veelvuldig aan op eenheid onder de Russische vorstendommen, die in die tijd voortdurend last hadden van islamitische invasies. In 1380 zegende hij Dmitri Donskoj en de troepen voordat ze optrokken tegen de Tartaren. De slag op het Koelikovo-veld werd, ondanks de grote vijandelijke overmacht, gewonnen en een symbool voor de eenheid van Rusland. Een aanbod van de metropoliet van Moskou om hem op te volgen werd door Sergius afgeslagen. Hij wenste een eenvoudige monnik te blijven.

De dood van de Heilige

Zes maanden voor zijn heengaan riep hij de gemeenschap bijeen om deze toe te vertrouwen aan zijn opvolger de monnik Nikon. Vervolgens trok hij zich terug in volkomen eenzaamheid om ongestoord te kunnen bidden en zich voor te bereiden op zijn dood. Sergius stierf op 25 september 1391. In 1422 werd zijn stoffelijk overschot, dat volkomen ongeschonden was gebleven, opgegraven en bijgezet in de nieuw opgerichte Drie-eenheidskathedraal. Hij werd heilig verklaard in 1452. De kerk herdenkt de heilige op 25 september, de dag van zijn overlijden, en op 5 juli, de dag dat zijn relieken werden opgegraven. Ook de Rooms-Katholieke kerk erkent Sergius van Radonesj als heilige.

Cees Sanders

Bron: <http://nl.crc-resurrection.org>
 Schilderijen: Michail Nesterov (1862-1942). Grondlegger Russisch Symbolisme

Colofon

De Nieuwsbrief is het contactorgaan van de Vereniging 'Vrienden van het Ikonenmuseum' te Kampen en verschijnt minimaal tweemaal per jaar. Leden, donateurs en sponsors ontvangen de Nieuwsbrief gratis en hebben gratis toegang tot het Ikonenmuseum.

Redactie

Aly Brug, (alybrug@hetnet.nl), Rob Hoekstra (rhoekstra271@gmail.com) en Cees Sanders (eindredacteur), (wijsanders@ziggo.nl)

Aan deze editie van de nieuwsbrief werkten mee:

Aly Brug, Rob Hoekstra, Evelien Jalving en Cees Sanders.

Redactieadres

Per e-mail: wijsanders@ziggo.nl.
 Per post: Telefoonweg 6A, 6712 GC Ede (Gld.)
 of p/a Ikonenmuseum Nieuwsbrief,
 Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen.

Lidmaatschap van de Vereniging

Opgave lidmaatschap via bovengenoemde correspondentieadressen en via de website www.ikonmuseumkampen.nl. Telefoonnummers: 0318221384 en 0383858483. Enkel lidmaatschap minimaal 30,00 euro of dubbel lidmaatschap minimaal 40,00 euro per kalenderjaar. IBAN: NL 23 INGB 0664126693 t.n.v. de Vereni-ging. De bijdrage / contributie is aftrekbaar van de belasting.

Openingstijden van het Ikonenmuseum

Dinsdag- en woensdagmiddag van 13.00 – 17.00 uur en op donderdag, vrijdag en zaterdag van 10.00 – 17.00 uur. Groepsbezoek en rondleidingen op afspraak. Telefoon 038-3858483.

Adres van het Ikonenmuseum

Buiten Nieuwstraat 2, 8261 AV Kampen.
 Telefoon: 038-3858483.
 E-mail: info@alexanderstichting.nl.
 Website: www.ikonmuseumkampen.nl

IKONENMUSEUM
KAMPEN

NIEUWSBRIEF

Nr. 23 • Voorjaar 2017

Contactorgaan van de Vereniging 'Vrienden van het Ikonenmuseum Kampen'

Ontwerp en drukwerkbegeleiding Studio-88 • Buiten Nieuwstraat 132 • Kampen • www.studio-88.nl

De Aartsengel Gabriël

VAN IKONEN EN SCHEPEN

Achtergrond

Naast ikonen heb ik binnen Kampen nog een andere passie sinds ik in 1992 in dienst trad bij de Stichting Kamper Kogge, te weten Middeleeuwse handel en scheepvaart. Een mens doet er altijd verstandig aan van zijn werk zijn hobby te maken in plaats van omgekeerd. Toen dan ook bekend werd, dat Kampen de gastheer zou worden van de Internationale Hanzedagen bereikte mij al ras de vraag of ik een leuk idee had voor een gezamenlijk project van Ikonenmuseum en Koggewerf in het kader van deze manifestatie. Wel, dat had ik niet en enige studie bracht mij tot de overtuiging, dat er van raakvlakken tussen beide werelden nauwelijks sprake was. Immers wat heeft de Hanze met Orthodoxie te maken en wat scheepvaart met ikonen schilderen. Veel verder dan een miniatuur van de geboorte van Christus, geïnspireerd op een orthodoxe voorstelling en een aantal ikonen waar een schip op figureerde kwam ik niet. Wat dat laatste betreft: schepen op ikonen zijn doorgaans zo stilistisch weergegeven, dat de beschouwer nog niet kan zien, dat er sprake is van een schip maar meer dan dat ook absoluut niet. Waarom ook, waarom zou een ikonenschilder zijn best doen allerlei overbodige details te tonen. Ikonen worden niet geacht ons op de hoogte te brengen van informatie over onze wereld maar dienen ons te herinneren aan, of exacter uitgedrukt:

te verwijzen naar de andere, goddelijke wereld.

Heilige Nicolaas

Maar de korte, vrij vruchteloze zoektocht inspireerde mij wel om een korte beschouwing in de Nieuwsbrief te wijden aan een opmerkelijke ikoon uit de collectie van het Roeblov-museum in het Andronnikov-klooster in Moskou, om precies te zijn nr. 43 uit de kloeke catalogus van deze prachtige instelling, aanwezig in de bibliotheek van ons museum. Het betreft hier een zo op het eerste oog vrij alledaagse vita-ikoon van de Heilige Nicolaas. Een vita-ikoon is kort gezegd een ikoon met een centrale voorstelling en daaromheen kleinere ikonen, die op de centrale voorstelling betrekking hebben. Vita-ikonen komen in soorten en maten

voor maar de meest gebruikelijke variant is die van een heilige met scenes uit het aardse leven van die persoon als een soort van stripverhaal. Aan Sint Nicolaas is een schier eindeloze reeks van dit soort ikonen gewijd. Hierin neemt deze ikoon m.i. toch wel een aparte plaats in omdat er een episode wordt weergegeven, die ik nog nooit eerder was tegengekomen. Het betreft de aankomst van Sint Nicolaas tijdens een pelgrimage naar het Heilige Land. Wat heeft de schilder bezield deze zeer ongebruikelijke episode tot onderdeel van de vita te maken. Het antwoord op deze (toegegeven, vrij overbodige) vraag ligt verborgen in de voorstelling ernaast. Die toont een gebeurtenis, die in welke vorm dan ook op vrijwel iedere vita-ikoon van Nicolaas voorkomt: het redden van één of meer drenkelingen van verdrinking. Eén van de legenden, die van dit wonder gewag maken, vertelt hoe het schip met de pelgrims op de terugweg in een zodanige storm terecht kwam, dat velen dachten, dat hun laatste uur geslagen had. Maar nee, Nicolaas hief zijn handen en de storm kwam onmiddellijk tot bedaren. Op basis hiervan is Sint Nicolaas de beschermheilige van alle zeevarenden geworden en daarmee ook van de stad Kampen, daar een groot deel van de mannelijke bevolking in de late Middeleeuwen in dienst van de kooplieden van de Hanze in de scheepvaart actief was, maar dat geheel terzijde. Voor de ikoon betekent dit overigens wel dat de chronologie doorbroken is, maar dat is nu echt een detail.

Schepen en ikonen

Wat wel van belang is, is dat de beide schepen duidelijk van elkaar verschillen en vertegenwoordigers zijn van de twee belangrijkste typen van vrachtschepen, die in de late Middeleeuwen het gezicht van de zeehandel bepaalden. Een Hulk bij 'de aankomst in het Heilige Land' en een Kogge op de ikoon 'Storm op zee'. Dat betekent dan weer, dat de schilder gefascineerd moet zijn geweest door schepen en anderen via zijn ikoon van het verschil tussen de beide typen op de hoogte wilde stellen. Dat lijkt mij de enige zinnige reden te zijn waarom de eerste afbeelding op de vita-ikoon terecht is gekomen. We mogen daarom

Aankomst in het Heilige Land

Storm op Zee

wel stellen dat de ikoon afkomstig is uit een gebied waar de handel tussen Rusland en het Westen floreerde en dat moet dan wel in de buurt van Novgorod zijn geweest, alwaar een belangrijke handelspost van de Hanze gevestigd was. Maar het bijschrift in de catalogus vermeldt Tver als plaats van schildering en als ontstaansdatum ± 1526. Ik zie geen redenen hieraan te twijfelen, maar Tver ligt zelfs voor Russische begrippen vrij ver van Novgorod en de zee vandaan en in 1526 speelden koggen en hulken geen al te grote rol meer in de handel. Waarschijnlijk heeft een schilder in Tver bij het schilderen als voorbeeld gebruik gemaakt van de ikoon uit Novgorod, die hem op welke wijze dan ook bekend was. Hoe dit ook zij, dat hij juist deze ikoon als voorbeeld heeft gebruikt, toont aan dat fascinatie voor schepen en ikonen elkaar niet per definitie uit hoeven te sluiten.

Rob Hoekstra

Foto's: Harry Post

DE HEILIGE NICOLAAS VAN MYRA

Historisch bewijs over het leven van Nicolaas van Myra is nooit gevonden. Toch is hij één van de meest populaire en geliefde heiligen. Er zijn tal van legenden over de wonderen die hij verrichtte opgetekend. Een van die wonderbaarlijke verhalen is bekend als 'de bekerlegende'.

De bekerlegende ontstond niet in Klein-Azië, maar in West-Europa. De oudste geschreven versie is te vinden in het Battle Abbey-handschrift (11de eeuw) dat in Londen bewaard wordt.

De legende

Een edelman smeekt Sint Nicolaas om de geboorte van een zoon. Hij belooft een bedevaart naar Myra te ondernemen en een gouden beker op het Nicolaasaltaar te offeren indien zijn gebeden verhoord worden. Inderdaad wordt er een zoon geboren en als de jongen wat groter is geworden, wordt het tijd voor de reis. De vader laat een gouden beker vervaardigen, maar toen hij het resultaat zag, was hij dusdanig onder de indruk dat hij besloot deze zelf te houden. De goudsmid kreeg opdracht om een kopie te maken, die op het altaar in Myra geplaatst zou worden. Tijdens de zeereis vraagt de vader de zoon water te scheppen met de eerste beker. De zoon valt echter met de beker in het water en verdrinkt. De ouders besluiten de reis toch te voltooien en de overgebleven beker te offeren. In Myra aangekomen zet de vader de beker op het altaar. De beker schuift echter weg en valt. Ook bij een nieuwe poging komt de beker op de grond terecht. Dan, tot ieders verwondering, komt de verloren gewaande zoon de kerk in met de originele beker in zijn handen. Hij vertelt dat Sint Nicolaas hem heeft gered toen hij in de golven verdween. Uit dankbaarheid offeren de ouders nu beide bekeraars aan de heilige...

Cees Sanders

Bron: seniorplaza.nl

Bij de voorkant:

AARTSENGEL GABRIËL

Op deze ikoon is de Aartsengel Gabriël frontaal en ten voeten uit afgebeeld. In zijn rechterhand houdt de engel een lelietak als teken van zuiverheid. Met de linkerhand draagt hij een lantaarn als teken van licht op het donkere pad. De iconografie van deze ikoon toont duidelijk westerse invloeden. De datering is dan ook laat, te weten eind 19e eeuw.

In die periode baseerden de Russische ikonenschilders zich steeds meer op de in hun ogen 'moderne' westerse kunst.

Binnen het christendom wordt Gabriël gezien als de boodschapper. Zo brengt hij Zacharias het nieuws van de geboorte van zijn zoon Johannes de Doper. Zacharis spreekt zijn twijfel uit, gelet op de leeftijd van hem en zijn vrouw. Gabriël zegt dan: "Ik ben Gabriël, die altijd in Gods nabijheid is, ik ben gezonden om je dit goede nieuws te brengen".

De engel is vooral bekend vanwege de annunciatie, de aankondiging aan Maria dat Jezus 'die de Zoon van de Allerhoogste genoemd zal worden' zal worden geboren.

Behalve met de lelie wordt Gabriël vaak ook afgebeeld met een bazuin (symbool van het aankondigen van een belangrijke boodschap) of een staf als symbool van zijn hoedanigheid als Goddelijke boodschapper.

Russische ikoon, einde 19e eeuw; 93,5 x 61,5 cm. Ikonenmuseum Kampen

REMU'HSYNAGOGES EN BEGRAAFPLAATS

Ik ben in Krakau en het is er heet. De temperatuur schommelt tussen de 30 en de 33 graden. Maar voor een bezoek aan de Joodse wijk trotseer ik de hittedeken.

De gids brengt ons naar een omsloten plein, waar de horeca zich in alle kleurigheid gastvrij aanbiedt. De omliggende huizen werden ooit bewoond door uitsluitend Joden. Toen hield het op, Hitler en trawanten deden hun werk grondig. Het gebeuren staat schril op de kleurige beelden van nu. De taak van de gids zit er op, we maken een plan voor de rest van de dag en kiezen voor een bezoek aan één van de vele synagogen. Het wordt de Remu'hsynagoge om de geschiedenis en om de bijbehorende begraafplaats. Voor de synagoge zit een jongeman achter een tafel. De toegangsprijs is 5 zloty (€ 1,30), een keppeltje is verplicht. De geschiedenis van deze synagoge is indrukwekkend. Gebouwd in 1558 op de plek waar voordien een houten synagoge stond.

Wonderlijk lage tomben...

Haar naam dankt ze aan rabbi Moses Isserles, Remu'h genoemd, en zoon van de stichter. In W.O II roofden de Duitsers alle kostbaarheden en gebruikten het gebouw als opslagplaats voor lijkenzakken. Dat laatste geeft een 'zwaar' gevoel bij het betreden van de synagoge. Ooit was de kerk bedoeld voor intimi van de stichter. De kast met gebedsboeken lijkt hierover te vertellen. Een gids begeleidt een groep Engelsen, wijst naar de bima (spreekgestoelte) en de polychrome deur met twee pan-

...een boogvormig dakje

Gespreide handen lijken te zegenen

elen en vervolgens naar de menora met bovenop een kroon en symmetrische schilderingen. De groep vertrekt, nieuwe bezoekers komen binnen. We zoeken de stilte en gaan naar de er naast liggende begraafplaats. Beelden van de joodse begraafplaats in Praag komen boven, maar dit kerkhof is intiemer, zo vol gewijzheid; de stilte is aantrekkelijk. Wandelen langs de grafstenen, onbegrepen teksten lezen, kijken naar wonderlijk lage 'tomben'. Vrijwel alle stenen hebben een boogvormig afdakje, waaronder meerdere kiezels liggen. Deze traditie is ontleend aan de Bijbel, waar graven in de woestijn van Palestina met keien werd gemarkeerd zodat voorbijgangers ze herkenden. Zelf laat ik vaak een kiezel achter als groot.

De begraafplaats werd in 1533 in gebruik genomen en in 1800 om hygiënische redenen gesloten. Uit voorzorg begroeven de Joden eerder de grafstenen in de 17e eeuw ter bescherming voor de Zweedse vijand. Na de vernieling van de nazi's werden meer dan 700 grafstenen opgegraven en hersteld en daarmee is deze begraafplaats één van de mooiste in Europa uit die tijd. Het graf van Remu'h is omgeven door een prachtig hek en ongeschonden. De nazi's durfden het uit bijgeloof niet te vernietigen. In de hoek van de begraafplaats is een groen kleed gespannen. Daaronder staan eenvoudige stoeltjes. Bijkomen in de schaduw en één worden met de stilte. Deugnieten legden op een nabij graf een dikke baksteen. Binnen een omheining is men bezig met restauratie en schoonmaak van grafstenen. De zon lijkt ze nog witter te maken, maar de tijd zal ze weer één maken met de begraafplaats. Niet alle stenen konden worden gerestaureerd. Deze brokken zijn ingemetseld in de 'muur der herinnering', ook wel Klaagmuur omdat de verwoesting van de begraafplaats doet denken aan die van de Tweede Tempel in Jeruzalem. Gestileerde Hebreeuwse teksten, gespreide handen die lijken te zegenen.

Op deze plek stijgen ontelbare gebeden omhoog. In alle talen...

Aly Brug

www.overbrugd.blogspot.com

(eerder verschenen in Christelijk Weekblad)